

پېشەكى

چارنامەى جىھانى مافەكانى ئازەلان لە ۱۵ ئۆكتۇبەرى ۱۹۸۷ بۇ بەجىھانى كىردنى ھەندىك لە مافەكانى ئازەلان، بەھەولئى يونسكو لە پاریس جاردرا، ئەم جارنامەى پېشەىەكى يەكسانى لەگەل زۆر بنەماى ئاینیدا ھەىە، بەتایبەت لە چوارچىوئى مانا و چەسپاندى مافەكانى ئازەلان، ئەم جارنامەى لە گۆشەنىگایەكى فەلسەفى ياسایىەو دەىەوئیت پەىوھندى نیوان مرؤف و باقى گىانلەبەرانى دى رىك بىخا. ئەم جارنامەى لە سالى ۱۹۸۹ لەلایەن يەكئىتى نیودەولتەتى مافەكانى ئازەلان دارپژراوہ. لە سالى ۱۹۹۰ لەلایەن يونسكووہ بلاوكرایەوہ. مافى ئازەل شتىكى نوئى نییە و لە ھەموو ولاتان بەياسا رىكخراوہ، تانانەت لە ولاتى عىراق و ھەرىمى كوردستانىش چەندىن ياسا ھەىە بۇ رىكخستنى ھەر پېشەاتىك تايبەت بە ئازەلان.

دەقى جارنامەكە:

بە لەبەرچاوغرتنى زىانى ھاوبەشى گىانلەبەران و جۆراوجۆرى و فرەچەشنى بوونەوهران و پەرەسەندىيان، ھەروہا بە لەبەرچاوغرتنى دۆخى تەواوى بوونەوہرە زىندووكان، كەخاوەنى مافى سروشتى و سىستەمى زىانىكى تايبەتتىن كەواتە خاوەنى سەرچەم ئەم مافانەى خواروہون. ھەروہا بەسەرنجدان بە كاروكرایگەرەىەكانى مرؤف لەسەر سروشت، كە زۆرجار زىانىكى گەورەى بەسروشت گەياندوہ و لەلایەكى ترەوہ تاوانىك بووہ دژى گىانلەبەران، لەبەر ئەوہى ئەم جىھانە ھى ھەموو بوونەوهرانى ترە لەگەل مرؤف، بۆىە پىوئىستە مافەكانى باقى گىانەوهرانى ترىش بەفەرمى بناسىنرى. لەبەر ئەوہى رىزگرتنى ئازەلان لە لایەن مرؤفەوہ جىاوازە لەوہى مرؤف بەرامبەر مرؤف دەىكا، بۆىە ئەم جارنامەىەمان راگەىاند:

پەكەم: ھەموو ئازەلان مافى يەكسانىان ھەىە كەلە چوارچىوئىەكى باىؤلۆژى يەكساندا بژىن، بەمەرجىك ئەو يەكسانىە بنەچەى جۆرەكانى ترى بوونەوهران و مرؤف نەشىوئى.

دووہم: ھەموو ئازەلان مافى رىزگرتىيان ھەىە.

سىيەم:

- أ- نابىت ھىچ ئازەلئىك رووبەرپووى رەفتارى نەشىاو و بى رەحمانە بى تەوہ.
- ب- گەر كوشتنى ئازەلان پىوئىستى كىرد، دەبى لە كاتىكدا ئەنجام بەدرىت بى ھىچ دوودلى و ئازارىك بىت.
- ت- پىوئىستە رەفتارىكى شىاو لەگەل (تەرمى) ئازەلئى مردوودا بكرىت.

چوارەم:

- أ- ئازەلانئى كىوى مافى زىانى ئازادىان ھەىە لە ناوچەى سروشتى تايبەت بەخوئىان.
- ب- سنوورداركردنى ئازادى ئازەلانئى كىوى يان راوگردنىيان يان ھەرچۆرە بەكاربردنىكى ترى ئازەلانئى كىوى بۇ كارى ناپىوئىست، پىشىلكردنى مافەكانىانە.

پېنچەم:

- أ- ئازەلانى وابەستە بە مروف (ئازەلە مالىەكان) مافى چاودېرى تايبەتيان ھەيە.
- ب- ئەو جۆرە ئازەلانى نابل بەھىچ شېۋەھەك بەرەلا بكرين يان بە ناھەق بكوژرين.
- پ- ھەر جۆرە پەرورەدە كرنىكى ئازەل يان بە ھەردارى پېۋىستە بە جوريك بيت، گونجاو بى لەگەل فيسيۇلوزى و پېگەى ئازەلەكە.
- ج- ئەو شانۇگەرى و پېشەنگا و گرته فيلمانەى تاييدا سود لە ئازەل دەبىنرى، پېۋىستە ريز لە كەرامەت و پېگەى ئازەلەكە بگرن و ھىچ جۆرە توندوتيزيەك بەرامبەريان بەكارنەھىنرىت.

شەشەم:

- أ- ئەنجامدانى ھەموو جۆرە تاقىكردنە ھەيەك لەسەر ئازەلان كە ببىتە ھوى ئەوھى ئازەلەكە رەنج و نازارى فيزيكى يان رۇحى ببىنرى، پېشلىكردنى مافى ئازەلانى.
- ب- پېۋىستە رېگە جىگرە ھەكان بەرە ھويشەرن و ئەو رېگانە بگرنەبەر كەبۇ ئازەلان زىانى نىيە.

ھەوتەم: ھەر جۆرە كاريك يان برپاريك كە ببىتە ھوى مردنى ئازەلنىك، ئەو رەفتارە بە تاوانى دز بە ئازەلان دادەنرىت.

ھەشتەم:

- أ- ھەر جۆرە رەفتاريك گيانى ئازەلە كېۋىەكان بختە مەترسيە ھە، يان ھەر رەفتاريك ببىتە ھوى كۆمەلكوزى و لەناوبردى رەچەلەكى جوريك لە ئازەل، بە تاوانى دز بە جۆرەكانى ئازەل دادەنرىت.
- ب- (تاوانەكانى دز بە ئازەلان):
 - كوشتنى ئازەلە ھەشىەكان.
 - ئالودەكردن و تىكدانى سروسىت و چوارچىۋەى زىانيان.
 - كۆمەل كوزى (نەھىشتنى نەزادى ئازەلنىك ھەك نەھەنگى سىپى كە ئىستا زور كەمبوتە ھە).

نۆيەم:

- أ- كەسايەتى ياساى ئازەلان و مافەكانىان پېۋىستە بە ياساى بناسىنرى.
- ب- پېۋىستە نوپنەران و رىكخراۋەكان بۇ بەرگرى و پاراستنى ئازەلان لە ھەمو و لاتان بونيان ھەبى.

دەيەم: ھەر لە سەردەمى مندالىيە ھە پېۋىستە منالەكانمان لەسەر ريزگرتنى ئازەلان پەرورەدە بكەين تا ئەو ھەستەيان لاگەلە بى.